

Turkiet – *in Europe* men inte *of Europe*?

INGMAR KARLSSON

En kort historisk bakgrund

För antikens greker var Europa liktydigt med deras fastland som både geografiskt och normativt var avgränsat från barbarernas områden. Som en följd av militära erövringståg och upptäcktsfärder försköts de geografiska gränserna efter hand och med dessa flyttades den andliga och normativa gränsen. Västerut gick denna vid Herkules pelare, det vill säga Gibraltar, medan gränsen i öster förblev oklar. Landområdena mellan Svarta och Kaspiska havet betraktades som gränstrakter. Europa hade inget slut i öster, ej heller i norr där civilisationen upplöstes i mörker på Balkan.

När Makedonien besegrats av romarna år 197 före Kristus förflyttades den grekiska civilisationens tyngdpunkt från östra till västra Medelhavet. Lika lite som grekerna kände emellertid romarna någon europeisk identitet. Imperiets hjärta låg fortfarande i det östra medelhavsområdet.

Det romerska imperiet var lika mycket orientaliskt som hellenistiskt och omfattade folk av de mest skilda slag. Den romerska civilisationens möte med orienten innebar inte på långt när en lika stor kulturkrock som det senare mötet med folken norr om Alperna. För antikens människor var skiljelinjen mellan nord och syd betydligt skarpare än den mellan öst och väst. Alperna utgjorde en geografisk barriär på ett helt annat sätt än Medelhavet som varit en sammanbindande länk långt innan det blev romarnas *mare nostrum*. Medelhavet förenade folk och civilisationer och skilde dem inte åt.

Redan från mitten av 300-talet var imperiet de facto delat i ett Östrom och ett Västrom. Den östra rikshalvan var grekisktalande. I den västra var latinet huvudspråk. Skillnaderna mellan östriket och västriket, mellan orient och occident, blev allt påtagligare i synnerhet sedan västriket slutgiltigt dukt under för de germanska erövrarna år 476. Det östromerska rikets centrum var Konstantinopel – som hetat Bysans innan kejsar Konstantin år 330 flyttat huvudstaden dit. Det bysantinska riket omfattade länderna runt östra Medelhavet. Det var

kosmopolitiskt och vänt mot Orienten. Tanken på ett enat Europa kunde därför aldrig slå rot. Denna bysantinska tradition har historien igenom påverkat relationerna mellan Öst- och Västeuropa.

Vandaler, goter och hunner erövrade och förändrade den nordliga delen av det romerska riket. Efter förstörelsen av det västromerska riket år 476 började ett nytt Europa växa ur dess ruiner genom blandningen av medelhavskulturen och de skapande krafterna hos de vilda folk och stammar som trängde in norrifrån. En latinsk kristenhet utvecklades under en lång process i motsättning till den bysantinska. Påven i Rom fick sin centrala betydelse som Petri efterträdare medan kejsaren i det östromerska väldet även var den högsta kyrkliga auktoriteten, den så kallade caesaropapismen. I det östromerska riket fanns det därför aldrig en övernationell och hierarkisk kyrkoorganisation. De ortodoxa kyrkorna organiserades som nationalkyrkor. Kyrka och nationalitet blev tätt förbundna, en utveckling som förstärktes av de nationella språkens ställning. Östkyrkan förespråkade att gudstjänsten skulle firas på varje folks eget tungomål, syriska, georgiska, armeniska, koptiska etc. Inom den grekisk-ortodoxa kristenheten kunde de olika folken därmed behålla sina kulturella särdrag och sina språk.

I occidenten uteslöts de nationella språken däremot helt från kyrkolivet. På 300-talet upphöjdes latinet till kyrkospråk och blev på så vis en enande faktor. Inget katolskt folk har gått över till ortodoxin och inget ortodoxt har konverterat till katolicismen. Genom hela kontinenten löpte från 900-talets slut en kristen demarkationslinje som med obetydliga förändringar ser likadan ut i dag som i tidig medeltid.

Europa konstituerades då som den latinska kristenheten. Den europeiska identiteten utvecklades parallellt med den romersk-katolska.

Islam och Turkiet som identitetsstiftare

Islams expansion i Orienten och Nordafrika bidrog starkt till att Europa och den latinska kristenheten alltmer uppfattades som synonyma begrepp. Islam skapade på sätt och vis Europa genom att kristendomen från 600-talet, bortsett från orientens ortodoxa kristna minoritetskyrkor, så att säga blev inlåst där. Den tidigare naturliga enheten mellan Europa, Nordafrika och Mellanöstern med Medelhavet – *mare nostrum* – som förmedlande länk gick förlorad.

Europa började nu användas som ett politiskt begrepp för ett område som stod emot en gemensam fiende vars kultur uppfattades som i grunden annorlunda. År 711 gick muslimerna över Gibraltar sund och trängde vidare norrut.

År 732 anföll den arabiske fältherren Abd ar-Rahman ett område djupt inne i Gallien. Motståndet leddes av Karl Martell, vars armé bestod av en brokig blandning av gallo-romanska och germanska stammar. Den okände krönikör som beskrev slaget vid Poitiers förstod att det var en ny gemenskap som gjorde motstånd och denna gav han namnet *europenses*. Dessa européer var dock endast förenade vid slagfältet. *Europenses se recipiunt in patrias*, skriver krönikören. Efter segern återvände européerna till sina respektive hemländer och deras gemenskap upplöstes.

Med det karolingiska rikets expansion under Karl den stores rike (768–814) försköts såväl Europa som maktens centrum norrut. På julafton år 800 kröntes Karl till helig romersk kejsare av påven i själva Rom. Den frankiske kungen betraktades nu som de romerska kejsarnas efterföljare i väst och som en återupprättare av *imperium romanum*. Han hyllades som *Rex, pater Europae*, kung och Europas fader. Karls sigill bar inskriften *Renovatio imperii Romani* (förnyelse av det romerska imperiet).

Från att en gång ha varit en asiatisk kult med våra dagars Turkiet som ett första centrum blev kristendomen en imperial ideologi. Karl den stores Europa definierades genom sina negationer. De folk som bekände sig till den grekisk-ortodoxa kristendomen hade ställt sig utanför Europa. Muslimerna betraktades som kättare. Inte ens om de levde i Spanien kunde de vara européer. Hedningarna i norr skulle genom missionen vinnas för kristendomen. Vikingarna betraktades definitivt inte som européer.

Korstågen var det första gemensamma europeiska företaget som även omfattade den iberiska halvön och Skandinavien (Sigurd Jorsalafar). Den bysantinske kejsaren Alexios Komnenos och den romerske påven Urban den andre ville med ett gemensamt korståg befria Jerusalem från muslimernas herravälde. Men de franska och tyska korstågshärarnas framfart ledde till att kejsaren i Konstantinopel också kände sig hotad. Rädslan visade sig befogad. Det fjärde korståget slutade med att västeuropéerna plundrade Konstantinopel och ockuperade det bysantinska riket under ett halvt århundrade. Korstågen vidgade klyftan mellan den grekiska och den latinska kristenheten, liksom de också kom att öka muslimernas misstro mot européerna. Det var också under korstågen som judarna drevs ut ur England, Frankrike och Tyskland.

När turkarna stormade och erövrade Konstantinopel år 1453 väckte det stor bestörtning i Europa. Påven Pius den andre kallade västerlandets furstar till ett internationellt möte i Mantua år 1458 för att få till stånd ännu ett europeiskt korståg för att befria Konstantinopel och i propagandan för detta korståg åter-

upplivades än en gång tanken på ett förenat Europa. För Pius den andre var *Respublica christiana* och Europa synonyma begrepp och han använde adjektivet *europæus* för att beteckna en invånare i Europa.

År 1461 skickade den böhmiske kungen Georg Podiebrady ett sändebud till Paris med ett förslag om ett europeiskt fredssystem och statsförbund som skulle vara byggt på gemensamma europeiska rättsregler, en gemensam utrikespolitik, en gemensam europeisk armé och en gemensam budget. Ett skiljedomsförfarande för att säkra freden skulle vidare införas och en internationell domstol skulle kunna införa sanktioner mot avtalsbrytare.

Podiebradys förslag kan ses som det första praktiska politiska europainiatiivet och det kom att följas av flera under de kommande århundraden, samma ledmotiv; fred mellan de kristna, kamp mot en dominerande makt i Europas centrum samt en återerövring av det Heliga Landet. Alla kristnas enhet mot muslimerna betonades och gång på gång väcktes den än i dag aktuella frågan om turkarna har en hemhörighet i Europa eller inte.

Här kan inskjutas att Martin Luther hade sin egen syn på det turkiska hotet. Han välkomnade det som ett Guds straff för illgärningar begångna i kristendomens namn och för att kristenheten låtit både påvestolen och kyrkan korrumpas. När reformatorn år 1518 försvarade sina 95 teser påstod han att Gud skickade turkarna som ett straff till de kristna på samma sätt som han orsakade krig, farsoter och jordbävningar:

Många drömmer inte om något annat än ett krig mot turken. De vill kriga, inte mot orättfärdigheten utan mot piskan mot orättfärdigheten och på sätt sätter de sig upp mot Gud som säger att han genom denna piska straffar oss för vår orättfärdighet eftersom vi själva inte gör det. Att kriga mot turkarna är inget annat än att kämpa mot Gud som genom att sända turkarna mot oss straffar oss för våra synder.

Med Krimkriget 1853–1856 ändrades bilden. En koalition bestående av Storbritannien, Frankrike, Sardinien och det osmanska riket stoppade Rysslands strävanden att utnyttja det senares svaghetstillstånd och hotande sönderfall.

I det fredsfördrag som undertecknades i Paris blev det osmanska riket – »Europas sjuke man» – en del av den så kallade europeiska konserten och var därmed med om att bestämma Europas framtid. Höga Porten fick nu ett erkännande som en europeisk makt. I Parisfördraget erkändes Osmanska riket som en del av den europeiska maktbalansen. Dess artikel 2 gav det rätten att »take part in the benefits of international law and the Concert of Europe».

Allierad överläggning under Krimkriget (1853–56). Bilden är tagen av Roger Fenton, den förste krigsfotografen.

Detta skedde samtidigt som sultanerna gjorde stora ansträngningar att reformera och så att säga förvästliga imperiet. Dessa reformer ledde till att en rad osmanska institutioner avskaffades, armén moderniserades, den statliga administrationen centraliserades, ett postväsende öppnades, en obligatorisk grundskola infördes samtidigt som ett franskspråkigt gymnasium grundades och en ny civil- och strafflag antogs. Reformerna ebbade ut efter det att Frankrike besegrats av Preussen i 1871 och som en reaktion betonades åter den islamiska karaktären av imperiet till förfång för västerniseringspolitiken. Reformperioden (Tanzimat) under åren 1839–1876 hade dock djupt förändrat imperiet även om alla dess mål inte uppnåddes.

Under slutet av 1800-talet sökte den ungosmanska rörelsen återigen inspiration från Europa, då särskilt Frankrike och England. Den förespråkade en konstitutionell regering och diskuterade öppet frågor om medborgerliga fri- och rättigheter. Efter stark motreaktion från sultanen drog sig ungosmanerna tillbaka

från den politiska scenen men deras frihetsideal och moderniseringsideal överlevde och togs sedan upp av ungturkarna som med stöd av den västorienterade militära eliten valde den revolutionära vägen. En av ungturkarnas bestående gärningar var att de påbörjade en turkisk nationsbyggnadsprocess kombinerad med en västernisering som de betraktade som ofrånkomlig för en turkisk nations överlevnad.

Atatürk stakar ut Turkiets europeiska väg

Deras ansträngningar tjänade som en inspirationskälla både för de reformer som Mustafa Kemal Atatürk genomförde efter Osmanska rikets sammanbrott och för hans framgångsrika kamp för att ur det osmanska imperiets ruiner skapa ett modernt Turkiet med de europeiska nationalstaterna som förebild:

Civilisation, det är västvärlden, den moderna värld som Turkiet måste bli en del av om det skall överleva, nationen är fast besluten att exakt och fullständigt både till innehåll och form anta den livsstil och de metoder som vår tids civilisation erbjuder alla stater.

Redan för 80 år sedan var därmed Turkiets europeiska väg utstakad. Sultanatet och kalifatet avskaffades liksom shari'a-lagstiftningen. I stället fick Schweiz stå modell för en ny civillagstiftning samtidigt som den italienska straff- och den franska förvaltningslagen övertogs. Det arabiska alfabetet blev ersatt av det romerska. Den gregorianska tideräkningen infördes i stället för den muslimska. Fezen ersattes med hatt och vokabulären rensades från arabiska och persiska ord. Söndagen blev vilodag i stället för fredagen och kvinnorna fick rösträtt. Med dessa reformer började Turkiet redan på 1920-talet utvecklas till en modern sekulär stat.

Under det andra världskriget intog Turkiet en neutral hållning och blev i augusti 1949 fullvärdig medlem av Europarådet bara några månader efter det att Londonfördraget hade undertecknats. Turkiet ansågs då uppfylla huvudvillkoren för medlemskap – att vara ett europeiskt land och att respektera mänskliga rättigheter och att vara en pluralistisk demokrati.

1951 blev Turkiet medlem i NATO och därmed en hörnsten i den europeiska pelaren av det euro-atlantiska försvarssystemet. 1959 ansökte Ankara om associerat medlemskap i EEC. På grund av den första militärkuppen 1960, då premiärminister Menderes inte bara störtades från makten utan avrättades tillsammans med två andra regeringsmedlemmar, blev det så kallade Ankaraavtalet dock först undertecknat i 1963 och dess artikel 28 innehöll formuleringar om ett medlemskapsperspektiv.

Atatürk visar hur man klär sig modernt och europeiskt. Här på besök i Anatolien på 1930-talet.

Den 14 april 1987 lämnade så premiärminister Turgut Özal in en ansökan om fullt medlemskap i EG. Det tog emellertid kommissionen 32 månader innan man i december 1989 gav beskedet att det inte var lämpligt att inleda medlemskapsförhandlingar. Skälen för detta beslut var flera. Europeiska Gemenskapen var då inne i en omvandlingsprocess. Enhetsakten hade just antagits och den inre marknaden skulle förverkligas. Till detta kom den ekonomiska och politiska situationen i Turkiet och konflikten mellan Grekland och Turkiet liksom situationen på Cypern. I stället rekommenderade kommissionen en rad stödåtgärder för Turkiet »utan att detta skulle kasta en skugga av ett tvivel över dess lämplighet för medlemskap i EC». I detta sammanhang kan erinras om att Marocko 1987 lämnat in en ansökan om medlemskap som direkt avvisades med motiveringen att Marocko inte var ett europeiskt land.

Sommaren 1990 föreslog sedan Bryssel en tullunion och efter långa förhand-

lingar trädde denna i kraft den 31 december 1995, dock först sedan Grekland villkorat sitt godkännande med att EU skulle inleda medlemskapsförhandlingar med Cypern.

Relationerna mellan Turkiet och EU nådde sedan ett nytt lågvattenmärke när det europeiska rådet i december 1997 beslöt att inte föra upp Turkiet på listan över kommande kandidatländer. Detta beslut föregicks av en allvarlig kris mellan Turkiet och Grekland som nästan ledde till en militär konfrontation över några klippor i Egeiska havet.

Det politiska klimatet förbättrades emellertid snabbt och radikalt genom grekiska hjälpinsatser efter en jordbävningkatastrof 1999 och tillfångatagandet av PKK-ledaren Öcalan samma år som ledde till att kriget i sydöstra Turkiet upphörde.

Grunden var därmed lagd för det stora genombrott i relationerna mellan Turkiet och EU som skedde under toppmötet i Helsingfors den 10–11 december 1999 då det fastslogs att »Turkiet är ett kandidatland som skall bli medlem i Unionen när det uppfyller samma kriterier som de övriga kandidatländerna». Med detta beslut placerades Turkiet i klara verba på medlemskapsspåret.

Efter den genomgripande för att inte säga revolutionära reformpolitik som regeringen Erdogan genomförde efter parlamentsvalen i november 2002 fick så Turkiet den 17 december 2004 klartecken att inleda medlemskapsförhandlingar den tredje oktober 2005.

Den nyupptäckta turkiska faran

Redan i samband med att associationsavtalet med EG trädde i kraft 1964 konstaterade den dåvarande ordföranden i den europeiska kommissionen Walter Hallstein:

Turkey is a part of Europe. This is the ultimate meaning of what we are doing today. It confirms in incomparably topical form a truth which is more than a summary expression of a geographical concept or of a historical fact that has held good for several centuries. Turkey is a part of Europe.

Trots den snabba reformprocess som regeringen Erdogan inlett och trots att den ur romersk rätt härstammande grundprincipen *pacta sunt servanda* hör till det europeiska kulturarvet har nu ändå den turkiska faran upptäckts på nytt på många håll. Framför allt tre argument framförs mot ett turkiskt medlemskap – EUs upptagningsförmåga, den geostrategiska faktorn och identitetsfaktorn. Inget av dessa håller dock för en närmare granskning.

Europa sägs inte ha kraft nog att absorbera Turkiet. Redan i dag skulle EU med sina 25 medlemmar vara en alltför uttänjd konstruktion. En fortsatt geografisk utbredning skulle därför bara kunna ske på bekostnad av en fördjupning av det politiska samarbetet. Detta påstående kan bara beskrivas som politisk taktik. Om denna tes vore allvarligt menad borde den ha framförts för mer än tio år sedan när den process som nu lett till EUs östutvidgning inleddes. Då var huvudmotståndarna mot ett turkiskt medlemskap – CDU/CSU – de varmaste utvidgningsförespråkarna.

Projektet med ett handlingskraftigt Europas Förenta Stater efter amerikansk modell kan avföras, från den politiska dagordningen med utvidgningen med tio nya medlemmar den första maj 2004 och än mer så när Bulgarien och Rumänien ansluter sig 2007. Ett karolingiskt Kärneuropa måste nu bildas på nytt av Paris och Berlin. Det nya utvidgade EU blir under överskådlig tid en politisk och ekonomisk union med variabel geometri, koncentriska cirklar och olika hastigheter. Varför skulle inte Turkiet kunna infogas i en sådan union i synnerhet som landet med sitt geografiska läge, sin storlek och sitt mångåriga Nato-medlemskap är en strategiskt viktig partner som ensam kan ge Europa mer politisk vikt på den storpolitiska scenen än de tio nya medlemmarna? En utvidgning med Turkiet – låt oss säga när en ny budgetperiod börjar 2014 – skulle innebära en befolkningsmässig ökning av unionen med 12 procent. En sammanslutning som inte klarar av en sådan expansion måste lida av ett grundläggande fel. Till detta kommer så att just den demografiska utvecklingen är ett av EUs stora framtidsproblem, vilket inte minst gäller Tyskland. Turkiet skulle med sin stora och unga befolkning bidra till att lösa detta problem.

De geopolitiska och strategiska argument som talade för Polens, Tjeckiens, Slovariens, Ungerns och de baltiska staternas medlemskap talar nu för Turkiet och de är starkare än de var för de öst- och centraleuropeiska staterna i början av 1990-talet. Utvidgningsprocessen måste någon gång komma till vägs ände men att börja med Turkiet vore ett allvarligt misstag och en oklok politik. De som nu motsätter sig ett turkiskt medlemskap tycks betrakta EU som en de saligas ö eller ett Schweiz omgivet av goda och vänliga grannar. Europas geostrategiska läge är emellertid inte så idylliskt. Europa måste stabilisera sin egen periferi för att inte självt drabbas av dess problem. Ett turkiskt medlemskap i EU skulle stärka Europa på den front där det är som mest sårbart.

Turkiet står nu inför tre geostrategiska val: samhörigheten med Europa, ett närmande till den arabiska och muslimska världen eller ett samgående med de turkspråkiga folken i Centralasien.

Det står utom allt tvivel att Turkiet i dag väljer den första av dessa tre optioner

och att landets politiska och ekonomiska elit satsar på det europeiska kortet. Om detta visar sig vara en lanka genom att EU drar ut på förhandlingarna eller obstruerar dessa skulle de båda andra optionerna vinna i styrka. Det är osannolikt att moderniseringssträvorna då kan upprätthålla sin proeuropeiska linje.

Både den proislamska och den panturkiska linjen skulle få allvarliga konsekvenser för stabiliteten i Sydösteuropa. Även om det är osannolikt att Turkiet skulle få en dominerande position i de centralasiatiska republikerna skulle bara ett försök att skapa en sådan verka destabiliserande och även förvärpa de redan existerande problemen i Kaukasus. Europa har ett vitalt intresse av att problemen i Mellanöstern, inklusive Irak, och i de södra randorådena av den tidigare Sovjetunionen inte flyter samman. Om Turkiet skulle välja att spela ut det panturkiska kortet vore denna risk uppenbar.

Även den andra optionen, ett närmande till den arabiska och muslimska världen skulle få för Europa negativa konsekvenser. Ett argument mot ett turkiskt medlemskap lyder att EU med ett sådant skulle få en direkt gräns till den mest krisdrabbade och oroliga delen av världen och att Europa under alla omständigheter bör hålla sig borta från Mellanöstern i synnerhet och den muslimska världens problem i allmänhet.

Denna tjänst kommer denna del av världen inte att göra oss. Den motsatta slutsatsen är därför den uppenbara. Om Turkiet närmar sig denna region kommer också kriserna ännu närmare oss. Att tro att ett Turkiet som utestängs från den europeiska gemenskapen skulle kunna tjäna som en brandvägg mot kriserna i Mellanöstern är politiskt naivt. På längre sikt kommer det att finnas en gräns mellan Europa och den muslimska världen. Frågan är bara var den skall dras och vilka möjligheter Europa har att påverka den sociala, ekonomiska och politiska utvecklingen på andra sidan av denna gräns.

Hittills har alla kriser i Mellanöstern direkt återverkat på Europa och de kommer att göra så än mera i framtiden. Ett turkiskt EU-medlemskap skulle öka EUs möjligheter att föra en proaktiv politik i arabvärlden. Detta är inte utan risker men följderna av ett turkiskt utanförskap skulle bli allvarliga. En stabil demokrati med muslimsk bakgrund skulle däremot kunna bli en modell för en muslimsk värld som så väl behöver sådana och ett turkiskt medlemskap i EU skulle ändra den muslimska världens syn på Europa i positiv riktning.

Ett nej till Turkiet i december skulle däremot ha en radikaliserande effekt både i den muslimska världen i stort och i Turkiet. Det skulle stärka fundamentalisternas argument att den muslimska världen måste vända sig inåt eftersom resten av världen konspirerar mot den och det skulle stärka de grupper i Turkiet som ifrågasätter premiärminister Erdogans reformpolitik.

»In Europe» men inte »of Europe?»

Det är inte bara farhågor för EUs bristande upptagningsförmåga och för att EU skall få direkta gränser mot kroniska krisområden som ligger bakom motståndet mot ett turkiskt medlemskap utan framför allt en diffus rädsla för en kultur som ses som främmande.

Det sägs ofta att Turkiet har varit *in Europe* men inte *of Europe* men finns det en europeisk historia utan Turkiet?

I våra dagars Turkiet föddes och verkade historieskrivningens fader Herodotos liksom Strabo, den förste geografen och Aesopus som inspirerade La Fontaine till dennes fabler. Här skapade Krösus sin rikedom och här arrangerade Lukullus de första gourmetmåltiderna. I Pergamon uppfanns det pergament på vilket antikens vetande nedtecknades och bevarades. I Antiochia, våra dagars Antakya fick lärjungarna enligt Apostlagärningarna för första gången heta kristna. I Tarsus föddes Paulus och därifrån gjorde han sina första missionsresor till Anatolien och spred kristendomen utanför judendomen gränser och lade grunden till en världsomfattande religion. I Nicea, våra dagars Iznik, inte långt från Istanbul på den asiatiska sidan av Bosporen hölls år 325 det kyrkomöte som fastslog vår trosbekännelse. Ararat, där Noas ark skall ha landat, Efesus, Smyrna, Trabzon, Halikarnassos och Konstantinopel är inte bara en del av europeisk historia utan väsentliga beståndsdelar av vårt historiska, politiska och kulturella arv.

När de turkiska stammarna kom från Asien för snart 1000 år sedan påverkades de av vad de fann i Anatolien. I huvudstaden Ankara står till exempel ett tempel tillägnat kejsar Augustus vägg i vägg med den stora Haci Bayram-moskén. Kappadokien är översållat av grekiska kapell och kyrkor och den turkiska västkusten kan uppvisa flera klassiska grekiska ruiner och lämningar än Grekland självt.

De osmanska sultanerna betraktade också sitt välde som efterföljare till det romerska riket och efter erövringen av Anatolien kallade de det följaktligen för Mamalik-i-Rum. De hade således samma politiska drömmar som de tyska och frankiska kejsarna. Skillnaden var att de ville återerövra och återupprätta det tidigare romerska imperiet österifrån. Konstantinopel fick efter erövringen 1453 epitetet det andra Rom och staden gavs ett grekiskt namn, Istanbul, från eis ten polin (i staden). Mehmet erövraren som intog staden blev kejsar-i-Rum, romersk kejsare och de europeiska delarna av väldet kallades för Rumelien. För sultanerna var, skriver Claudio Magris, Wien »det gyllene äpplets stad» som man förgäves försökte erövra för att göra till huvudstad i det »romersk-muslimska» världsimperium man strävade efter att upprätta.

Uppblandningen med den inhemska befolkningen och sedan med invandrare och flyktingar från Balkan och Kaukasus har bidragit till att skapa en etnisk blandning och en unik symbios av västerländsk och österländsk kultur. Religionen sågs inte som något problem eftersom islam betraktades som en fulländning av de båda övriga monoteistiska religionerna. Religionstillhörigheten var därför ovidkommande så länge undersåtarna betalade skatt. Den tolerans som det osmanska riket visade mot oliktankande är ett av de första exemplen i historien på pluralism och kan tjäna som ett exempel för dagens Europa. Vid flera tillfällen blev riket en tillflyktsort för dem som förtrycktes och förföljdes i Europa, som 1492 då tusentals judiska flyktingar från Spanien fick skydd, under den ryska framryckningen i Kaukasus under 1800-talet då många av folken där flydde till Turkiet och under andra världskriget då på nytt många judar fick en fristad undan nazisternas förföljelser.

Det osmanska riket, som officiellt var muslimskt, bestod av folk som tillhörde fyra trosriktningar, muslimer judar, ortodoxa kristna (slaver, greker, rumäner och araber) samt armeniska kristna. Så sent som 1910, när stora delar av våldet på Balkan redan gått förlorade, var bara 50 procent av befolkningen muslimer medan de ortodoxa uppgick till 41 procent, katolikerna till sex procent och tre procent var druser, nestorianska kristna och judar.

Under större delen av sin historia var det osmanska riket en viktig faktor i den europeiska politiken, ofta som erövrare i likhet med alla europeiska stormakter men i bland i nära allians med viktiga europeiska aktörer. En första allians mellan Osmanska riket och en europeisk makt ingicks 1536. I kampen om överhögheten över det Heliga romerska riket mellan Karl den femte av Spanien och Frans den förste av Frankrike, träffade den senare en överenskommelse med Höga porten om en gemensam attack mot de italienska småstaterna. 1588 föreslog drottning Elisabet av England en allians med sultanen Murad den andre mot den spanske kungen Filip den andre med motiveringen att Spanien var en nation av avgudadyrkare och att de båda som företrädare för en strikt monoteism borde ingå en allians mot opålitliga katolikerna. Vårt land styrdes ju under fem år från Bender i det osmanska riket och på julafton 1739 ingicks ett avtal om fred, enhet och vänskap vilket var det osmanska rikets första avtal med en kristen stat, något som också gav Sverige beteckningen Turkiets äldsta vän bland de kristna makterna och Sveriges ambassadörer i Istanbul företrädde framför alla andra maktens representanter i det osmanska protokollet.

Europa kan inte definieras utifrån några absoluta geografiska, religiösa, kulturella eller historiska kriterier. I Rom-fördraget står att *any European country* kan bli medlem av gemenskapen, inte att territoriet till 100 procent måste ligga på

den europeiska kontinenten. Det turkiska territoriet på denna är dessutom med sina dryga 24 000 kvadratkilometer betydligt större än EU-medlemmar som Malta, Cypern, Luxemburg och Slovenien och obetydligt mindre än de baltiska staterna, Nederländerna och Belgien och befolkningen uppgår till drygt 7 miljoner med undantag för den europeiska delen av Istanbul som har ungefär lika många invånare.

Turkiet gränsar i öster till två kristna stater Armenien och Georgien och huvudstaden Ankara ligger väster om EU-medlemsstaten Cypern som i sin tur geografiskt ligger söder om Tunisien. Giscard d'Estaing, en av de mest uttalade motståndarna till ett turkiskt medlemskap, påpekar gärna att han redan i småskolan lärde sig att Anatolien tillhör Asien men han förtiger samtidigt att Franska Guyana i Sydamerika, Tahiti i Stilla havet och Reunion i Indiska oceanen är medlemmar av EU liksom öarna St Pierre och Michelon utanför den kanadensiska kusten och att de Gaulle en gång motsatte sig ett brittiskt medlemskap med motiveringen att Europa är en kontinent och England en stor ö utanför denna kontinent. Han använder även språket som en skiljelinje med motiveringen att turkiska inte är ett indoeuropeiskt språk. Detta gäller ju också finska, ungerska och estniska som är närmare besläktade med turkiska än med de indoeuropeiska slaviska och germanska språken. Vidare är maltesiska, ett annat av EUs officiella språk semitiskt och således mer besläktat med arabiska än med något europeiskt språk.

Något religiöst kriterium för ett EU-medlemskap har aldrig funnits. Med sådana argument kan man också hävda att det av östlig ortodoxi präglade Grekland inte borde ha fått medlemskap och att även rumäner och bulgarer bör hållas utanför som halvorientaler och att Albanien och Bosnien för all framtid är dömda att bli muslimska getton i Europa. Sådana resonemang väcker ju också frågan vad som skall hända med det svenska medlemskapet i en förmodligen inte alltför avlägsen framtid, när antalet moskébesökare på fredagarna överstiger antalet kyrkobesökare på söndagarna.

Ett avfärdande av Turkiet på religiösa grunder vore i synnerhet efter den 11 september 2001 både en falsk och en farlig signal. Ett sådant beslut skulle förneka att islam i dag är en del av den europeiska vardagen. Ända fram till slutet av 1960-talet var Europa ett nettoutvandringsområde. Nu är 10–15 procent av befolkningen i de flesta västeuropeiska stater födda utanför sitt nuvarande hemland med en växande utomeuropeisk andel. Den årliga immigrationen till Europa är nu större än den till USA. Det finns idag över 15 miljoner muslimer inom EU, således fler än protestantiska skandinaver och antalet kommer att öka genom en fortsatt invandring.

Utvecklingen går därför obevekligt mot ett mångrasigt och multikonfessionellt Europa. Även den demografiska utvecklingen i Europa kommer att bidra till detta. Idag är nativiteten bland de muslimska invandrarna i Europa tre gånger större än bland den icke-muslimska befolkningen. Om denna trend håller i sig skulle med nuvarande immigrationsmönster den muslimska befolkningen ha fördubblats år 2015 medan Europas icke-muslimska befolkning kommer att minska med 3,5 procent. Uppskattningarna av antalet muslimer i Europa om trettio år når så högt som till 65 miljoner.

Ett nej baserat på religiösa och politiska skäl skulle vara ett direkt besked till den snabbast växande delen av Europas befolkning att den för alltid kommer att betraktas som ovälkommen och en andra klassens medborgare.

Med detta budskap kan vi snabbare än vi anar få se en ghettoslam utvecklas i Europa i stället för en modern tolerant europeisk islam. Radikala mullor över hela Europa försöker redan nu utnyttja de muslimska invandrarnas psykologiska, kulturella och materiella problem för sina syften och de skulle få vind i seglen.

En civilisationernas kamp kan då fortare än vi anar bli en realitet i Västeuropa men inte i form av en militär kraftmätning mellan väst och den islamska världen eller den *clash of civilizations* som Samuel Huntington försöker frammana utan som ett ständigt pågående gerillakrig i våra ghettoiserade storstadsförorter.

Ett turkiskt medlemskap i EU skulle underlätta en nödvändig integrationsprocess och därmed motverka en för Europa ödesdiger utveckling.

I en alltmer globaliserad och snabbt föränderlig värld går det inte att dra gränser med utgångspunkt från en statisk historiesyn och en exkluderande identitet som konstruerats och betstämts uppifrån av politiker. Europa är liktydigt med demokrati, rättsstat, åtskillnad mellan kyrka och stat, jämställdhet mellan könen, yttrandefrihet och ett avståndstagande från ideologiska frälsningsläror och en fungerande marknadsekonomi. Ett medlemskap i EU är därför inte predestinerat och av naturen givet utan resultatet av en social, politiskt, kulturell och ekonomisk process som för samman länder och folk som från olika utgångspunkter ser sig själva som européer. I över åtta decennier har Turkiet konsekvent strävat mot Europa. Sociologiskt sett är turkarna i dag till en överväldigande majoritet européer, än så länge mindre urbaniserade än det europeiska genomsnittet men européer. Den som inte känner sig som europé i dagens Turkiet gör ej heller så i Grekland, Portugal, Spanien, på Cypern och Malta och absolut inte i Rumänien och Bulgarien.

Föredraget hållet i Heimdall den 11 oktober 2010.